

חג השבועות
שנת תשפ"א

הואיל משה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"א

אך י"ל, לפימ"ש"כ בספר מגלה עמוקות (סו"פ שמות), ובספר תורת חיים עמ"ס סנהדרין (דף צ"ג), דלכך יצאו ממצרים קודם הזמן, משום דשאר הגליות ישלימו, ולפי"ז י"ל דלא היו המלאכים במצרים כדי להשלים הזמן, ולפי"ז שפיר השיב להם משה כלום למצרים ירדתם וכו', ולכן לא שייכה התורה להמלאכים.

ולכאורה י"ל דזה אי בני ישראל יצאו ממצרים קודם הזמן משום דהמלאכים השלימו או שאר הגליות ישלימו, תליא אי הגזירה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה בעינן להיות במצרים דוקא, או לאו דייקא במצרים, דאי צריך להיות דוקא במצרים א"כ א"א לומר דשאר הגליות ישלימו דהא גזירת הגלות הוא שיהא דייקא במצרים, ולכן צריכין לומר דהמלאכים השלימו הזמן, משא"כ אי נימא דגזירת הגלות לא צריך להיות דייקא במצרים, אז שפיר י"ל דשאר הגליות משלימין הזמן, ואינו הכרח לומר דהמלאכים השלימו, ולכן לא ניתנה התורה להמלאכים.

והרמב"ן (בראשית י"ב-ג) כתב וז"ל, ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדיקת מכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בה' יתברך שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלקים כח לעזור ולהציל וכו', ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה, במקום המשפט שמה הרשע והחטא עכ"ל, וכ"כ הרבינו בחיי עיי"ש, מבואר מזה דעיקר גזירת הגלות היתה שיהיו דייקא במצרים, ולפי"ז לא שייך לומר דשאר הגליות ישלימו הזמן, וכה ראיתי בספר בתי נפש בית מועד (דרוש לפסח) שכ"כ עיי"ש.

ולכאורה יש להצדיק אברהם אבינו דס"ל דאין סומכין על הנס, וצריכין לעשות השתדלות בדרך טבעי, אך י"ל דהיה אפשר שלא תכנס לספק מכשול, על ידי שיגרשנה ולא תהא אשתו, דהלא כתיב והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אותי ואותך יחיו, ומשמע דאילו היה מגרשה ולא היתה אשתו לא תיכשל בעוון חמור כ"כ, וכיון דלא גרשה מעמו, רק הציל עצמו על ידי ערמה, זה נחשב לו כעון, ולכן צריכין להיות במצרים.

אך י"ל, דאיתא במסכת גיטין (דף צ, ב), בית שמאי אומרים, לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה

כתב המגן אברהם (א"ח סי' תצ"ד) וז"ל, איתא בזוהר, שחסידים הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה, וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן, ואפשר לתת טעם עפ"י פשוטו, לפי שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם כדאיתא במדרש, לכן אנו צריכין לתקן זה עכ"ל. ועיין בפרקי דר' אליעזר (פרק מ"א) שכתב וז"ל, וישנו ישראל עד שתי שעות ביום, ששעת יום בעצרת ארכה והלילה קצרה, ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם משנתם, אמר להם עמדו משינתכם, כבר בא החתן ומבקש את הכלה להכניסה לחופה וממתין לה כדי ליתן להם את התורה וכו', ועיין בביאור הרד"ל דאמאי עד ב' שעות הניחן לישן ולא עוררן עד שעה ג' עיי"ש, ולכאורה צ"ב דאמאי היו בני ישראל ישנים במעמד קדוש כזה.

והנבס"ד לבאר בדרך דרוש, דאיתא במסכת שבת (פ"ח:) ואמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו, חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו', ומשה השיב להם, כתיב בתורה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום למצרים ירדתם וכו' עיי"ש, מבואר מזה דלכך זכו בני ישראל לקבל התורה ולא המלאכים, מחמת שהמלאכים לא היו במצרים.

ולכאורה יש להעיר, דהנה המפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, והם לא היו במצרים כ"א רד"ו שנים, ובילקוט ראובני השלם פ' בא (אות ק"ד) הביא מספר ציוני (פרשת לך לך) עה"פ והכנעני אז בארץ וז"ל, בברית בין הבתרים כשנגזר גלות על אבותינו, ירדו מלאכי השרת למצרים, ושהו שם עד שבאו ישראל לשם ויצאו משם, כל אותו זמן היו המלאכים שם, וכשנגאלו ישראל יצאו המלאכים אתם, ולכן התחיל חשבון הגאולה מברית בין הבתרים שהרי המלאכים נשתעבדו מאותה שעה, והיינו דכתיב יצאו כל צבאות ה' אלו המלאכים עכ"ל, וכיון דהמלאכים היו במצרים שוב נופל טענת משה כלום למצרים ירדתם, דהא לפי"ז היו במצרים, והדרא טענת המלאכים דהתורה שייכת להם.

תבשילו, שנאמר כי מצא בה ערות דבר (ולא כתוב דבר ערוה, ש"מ דהכי קאמר או ערוה או שאר דבר סרחון) עיי"ש, ולפי"ז לשיטת בית הלל דאדם רשאי לגרש את אשתו אפילו הקדיחה תבשילו ולא דוקא אם מצא בה ערות דבר, ולפי"ז שפיר היה לאברהם אבינו עצה לגרשה, אבל לב"ש דס"ל לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר, שוב לא היה בידו לגרשה, ולפי"ז אין פגם במה שביקש משרה שתאמר אחותי את.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה), אמר רב אמי, אין מיתה בלא חטא (וחטאו של אדם גורם לו מיתה), ואין יסורין בלא עון, אין מיתה בלא חטא דכתיב הנפש החוטאת היא תמות וגו', אין יסורין בלא עון דכתיב ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (היינו יסורין וקאמר שאין באין אלא משום פקידת עון), מיתבי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, אמר להם, מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, א"ל והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו, א"ל מקרה אחד לצדיק ולרשע וגו', הוא דאמר כי האי תנא, דתניא, ר' שמעון בן אלעזר אומר, אף משה ואהרן בחטאם מתו שנאמר יען לא האמנתם בי, הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם עיי"ש, הרי דפליגי תנאי אי יש מיתה בלא חטא, או אין מיתה בלא חטא.

וכתב בספר שמנה לחמו דרוש להספד (פוק י"ב) דב"ש וב"ה פליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, עפי"מ דמפרש בזוה"ק (פרשת משפטים) פרשה דגיתין על הגוף והנפש, דפרידת נשמה מן הגוף הוא כמו בעל המגרש את אשתו, משום דהגוף מכונה בשם איש והנשמה דוגמת אשה, ולפי"ז ב"ש דס"ל דאין אדם רשאי לגרש את אשתו אא"כ מצא בה דבר עבירה ס"ל דאין מיתה בלא חטא, וב"ה דס"ל דרשאי אדם לגרש את אשתו אף אם לא מצא בה דבר עבירה, ס"ל דה"ה גבי מיתה אמרינן דיש מיתה בלא חטא עיי"ש, וכ"כ בספר תולדות ישראל (פ' ל"ד).

וכתב בספר שמנה לחמו דרוש להספד (פוק י"ב) דב"ש וב"ה פליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, עפי"מ דמפרש בזוה"ק (פרשת משפטים) פרשה דגיתין על הגוף והנפש, דפרידת נשמה מן הגוף הוא כמו בעל המגרש את אשתו, משום דהגוף מכונה בשם איש והנשמה דוגמת אשה, ולפי"ז ב"ש דס"ל דאין אדם רשאי לגרש את אשתו אא"כ מצא בה דבר עבירה ס"ל דאין מיתה בלא חטא, וב"ה דס"ל דרשאי אדם לגרש את אשתו אף אם לא מצא בה דבר עבירה, ס"ל דה"ה גבי מיתה אמרינן דיש מיתה בלא חטא עיי"ש, וכ"כ בספר תולדות ישראל (פ' ל"ד).

ואיתא במדרש בראשית רבה (פרשה ט"ה), וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאוד והנה טוב מות, ור' שמעון בן אלעזר ס"ל דהנה טוב מאוד קאי אשינה עיי"ש, וכתב בספר בא ישועה ונחמה (דף ל"ב), דפליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלי חטא, דמאן דס"ל דאין מיתה בלא חטא, ודאי אי אפשר לומר והנה טוב מאוד זה המות, דמאי טיבותא אית בה, אדרבה עיקר המיתה הוא בשביל חטא דמיתה הוא ראייה שחטא, ועכצ"ל דוהנה טוב מאוד קאי אשינה, משא"כ למאן דס"ל יש מיתה בלא חטא, אז שפיר י"ל דוהנה טוב מאוד זה המות עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דכדי להוריד התוה"ק למטה לארץ ולהוציא מטענת המלאכים דהתורה שייכת להם, היו ישנים באותו הלילה להראות דהקרא דוהנה טוב מאוד קאי אשינה, דס"ל

אין מיתה בלא חטא, ולפי"ז אין אדם רשאי לגרש את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר, ולפי"ז לא חטא אאע"ה במה שאמר אמרי נא אחותי את, ולא צריכין להיות דייקא במצרים, ושפיר י"ל דשאר הגליות משלימין הזמן, ולא היו המלאכים במצרים כדי להשלים הזמן, ולפי"ז שוב איכא טענת משה כלום למצרים ירדתם, ולא שייך התורה להמלאכים, וזהו הטעם דהיו ישנים באותו לילה ודר"ק.

ובספר יציב פתגם (פרשת שמות) כתב לבאר מה דאיתא במסכת שבת (ס"ט), דמשה רבינו השיב על תביעת מלאכי השרת ואמר, רבש"ע, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה וכו' לא יהיה לך אלהים אחרים, בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גלולים, שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו, כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות, שוב מה כתיב בה, לא תשא, משא ומתן יש ביניכם, שוב מה כתיב בה, כבוד את אביך ואת אמך, אב ואם יש לכם, שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב, קנאה יש ביניכם יצה"ר יש ביניכם וכו' עיי"ש.

ולכאורה צ"ב סברת מלאכי השרת, וכי לא ידעו שרוב מצוות התורה אי אפשר לקיימן רק בעולם הזה בבעלי גוף חומרי, והיאך עלה על דעתם לקבל התורה, אך י"ל דסברו דאעפ"י שאי אפשר להם לקיים המצוות הקשורים בעניני הגוף והגשם, מ"מ יכולים לקבל המצוות וחלקי התורה דשייך קיומם גם בשמים ממעל, כגון מצות אהבת ה' ויראת ה' ותלמוד תורה וכדומה.

אך י"ל דזה תליא בפלוגתת ריו"ח ור"ל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף ק"א), עה"פ (ישעיה ה'ל"ד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, אמר ריש לקיש, למי שמשיר אפילו חק אחד (מלשפרו נידון בגיהנם), אמר ר' יוחנן, לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי (אין הקב"ה רוצה שיהא דן את ישראל כל כך לכף חובה), אלא אפילו לא למד אלא חק אחד עיי"ש, וי"ל דמלאכי השרת ס"ל כו' יוחנן דבחוהו אחד סגי להנצל ממדת הדין, ומינה דכל מצוה ומצוה חשיב בפני עצמה, ולכן רצו לקבל אותן המצוות דשייכו בהו, ומשה רבינו השיבם כדעת ר"ל דצריכין לקיים כל התורה כולה, כי תורת ה' תמימה וכיון שהם אינן שייכים בכמה וכמה מצוות, אינם יכולין לקבל את התורה עכ"ד.

ובהגדה של פסח בית אברהם (בינת אהרן) בפסיקא אחד מי יודע כתב, דפלוגתת בית שמאי ובית הלל אי נוח לו לאדם שנברא או שלא נברא, תליא בפלוגתת ריו"ח ור"ל הנ"ל, אי צריכין לקיים כל המצות, או דסגי בחק אחד, דר"ל דס"ל דאם עבר על חק אחד יורד לגיהנם, ס"ל נוח לו שלא נברא, משא"כ לריו"ח דס"ל דאפילו קיים רק חק אחד ניצול מדינה של גיהנם, אז שפיר י"ל נוח לו שנברא עיי"ש.

ובספרי דרוש כתבו, דאי ס"ל נוח לו לאדם שנברא, דהיינו דהחיים הוא דבר טוב להאדם, עכצ"ל דחטאיו הם מה שגרמו לו שנגזר עליו מיתה, וס"ל כהמ"ד אין מיתה בלא חטא, משא"כ אי ס"ל נוח לאדם שלא נברא, א"כ המיתה הוא מילתא טובה לאדם, ולפיי"ז י"ל דס"ל יש מיתה בלא חטא עכ"ד..

והבאנו מה דאיתא במדרש בראשית רבה (פרשה ט-ה), וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאוד והנה טוב מות, ור' שמעון בן אלעזר ס"ל דוהנה טוב מאוד קאי אשינה עיי"ש, והבאנו מה שכתב בספר בא ישועה ונחמה (דף ל"ב), דפליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלי חטא, דמאן דס"ל דאין מיתה בלא חטא, אז והנה טוב מאוד קאי על שינה, משא"כ למאן דס"ל יש מיתה בלא חטא, אז שפיר י"ל דוהנה טוב מאוד זה המות עיי"ש.

ולפיי"ז מובן אמאי היו ישנים באותו לילה, דכדי להוריד התורה"ק למטה לארץ, ולהוציא מטענת המלאכים דהתורה שייכת להם משום דינא דבר מצרא, היו ישנים להורות והנה טוב קאי על שינה, ומינה דס"ל אין מיתה בלא חטא, ולפיי"ז נוח לו שלא נברא, וצריכין לקיים כל התורה, ומעתה לא שייך התורה להמלאכים ודו"ק.

ג) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דבשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכה"ש לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו, אמרו להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו תנה הודך על השמים וכו', ומשה השיב להם כתיב בתורה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום למצרים ירדתם וכו' עיי"ש, מבואר מזה דלכן זכו בני ישראל לקבל התורה ולא המלאכים, מחמת שהמלאכים לא היו במצרים.

והבאנו דלכאורה יש להעיר, דהנה המפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, והם לא היו במצרים כ"א רד"ו שנים, ובספר ילקוט ראובני השלם פרשת בא (אות ק"ד) הביא מספר ציוני (פרשת דף לך) עה"פ והכנעני אז בארץ, דהמלאכים ירדו למצרים ושהו שם עם בני ישראל, ולכן התחיל חשבון הגלות מברית בין הבתרים עיי"ש, וכיון דהמלאכים היו במצרים שוב נופל טענת משה כלום למצרים ירדתם, דהא לפיי"ז היו במצרים, והדרא טענת המלאכים דהתורה שייכת להם.

אך י"ל, דבספר קרבן שבת (פרק א' סי' ד') כתב, דלכן יצאו בני ישראל אחר היותם במצרים רק רד"ו שנים, דאי נימא דישמעאל הוה בנו של אאע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק וישמעאל, ובדין שיהא כל אחד מהם משלם מחצית החוב דד' מאות שנה, ונמצא דשפיר השלימו בני ישראל את חלקם בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, אך כ"ז הוא דווקא אי אאע"ה שחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר על ישמעאל כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

ובספר אור תורה פרשת לך (אות מ"ט) כתב, לפי המבואר במסכת קידושין (דף ס"ח:) דשפחה ולדה כמותה, וכיון דהגר היתה שפחה, הוי ישמעאל בנה כמותה, ולא מקרי זרע אברהם, אך הא קיי"ל ביור"ד (סי' רס"ז ס"ס ט) דאם בא על שפחתו הוי הולד בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ולפיי"ז בודאי שחרר אאע"ה את הגר וישמעאל נחשב לזרע אברהם וגם על ישמעאל חל הגזירה, אמנם י"ל דאברהם לא שחררה, מ"מ כיון דעדיין לא קיים מצות פו"ר, אמרינן דאתי עשה דפו"ר ודחי הל"ת דלא יהיה קדש, אמנם י"ל דכיון דבדידה ליכא עשה, דנשים אינן מצוות על פו"ר, תו ליכא למימר דעשה דוחה ל"ת כמבואר בתוס' מסכת גיטין (דף מ"א ד"ה לישא שפחה), אך אי ס"ל דנשים מצוות על פו"ר, אז שפיר י"ל עשה דוחה ל"ת עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דאי נימא דאברהם נשא את הגר משום עשה דוחה ל"ת, א"כ לא שחרר את הגר, וישמעאל לא נקרא זרע אברהם, ולא שייך לומר דהגזירה חל גם על ישמעאל, משא"כ אי ס"ל דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת, אז עכצ"ל דאברהם שחרר את הגר, וישמעאל נקרא זרע אברהם, ושפיר י"ל דחצי הגזירה של הגלות חל על ישמעאל.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ב), ר' שמעון אומר, מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתב כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור על איש, משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר על מי בעל אבידה מחזר על אבידתו, ופירש"י אבידה אחת מצלעותיו, וזהו למ"ד דחיה מצלע נבראת עיי"ש.

ולכאורה למ"ד דדו פרצופין נבראו שניהם ביחד, ולפיי"ז אין האשה דייקא אבידתו של האיש, ועכצ"ל דהא דדרכו של איש לחזור על אשה, משום דהאיש מצווה על מצות פריה ורבייה ולא האשה, ועיין בספר שפע חיים נישואין (דף ז"א), והיוצא לנו מזה דאם דו פרצופין נבראו, אז האיש מצווה על פריה ורבייה ולא האשה, משא"כ אם חיה מצלע נבראת אז י"ל דגם נשים מצוות על מ"ע דפו"ר.

והבאנו דבמסכת שבת (דף ג"ה) פליגי חז"ל אי אמרינן יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא עיי"ש, וכתב בספר סמיכת חכמים (בהקדמה) ד"ל, דזה תליא אי דו פרצופין נבראו או פרצוף אחד נברא, דאיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קחזינן דמזקא וכו', ומסיק כדר' ירמיה בן אלעזר דאמר דו פרצופין ברא הקב"ה אדם הראשון עיי"ש.

ובספר מתת יה (דף ד) כתב דפליגי בזה, דאיתא במסכת ר"ה (דף י"א), ר' אליעזר אומר דבתשרי נברא העולם שנאמר ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי וגו', איזהו חודש שהאילן מלא פירות, (רצה לומר שכבר נגמרו והארץ מתחילה להוציא דשאים) הוי אומר זה תשרי, ור' יהושע אומר בניסן נברא העולם שנאמר ותוצא הארץ דשא וגו', איזהו חודש שהארץ מליאה דשאים (רצה לומר שהתבואה כבר עמדה והאילן מתחיל להוציא פירות) הוי אומר זה ניסן עיי"ש, ואיתא במסכת ב"מ (דף פ"ג), ואלו (פועלין) אוכלין מן התורה (ממנה שעוסקין בו), העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה וכו' עיי"ש, ובגמ' (שם) אשכחן כרם, כל מילי מנא לן וכו' עיי"ש, ואילן שאכל אדם הראשון ארו"ל חטה היתה, והורה אדם לעצמו היתר אף בחטה, ולכן נקנסה מיתה עליו לברו, דלדידיה דעביד איסורא קנסינן, ולפי"ז י"ל דר' אמי דס"ל אין מיתה בלא חטא, ס"ל כר"א דבתשרי נברא העולם, ולפי"ז מה שבני אדם מתין, הוא מפני שחטאו, ורשב"א ס"ל דבניסן נברא העולם, ולא היה בשעת גמר מלאכה, ומיתת אדם הראשון היתה עפ"י קו הדין, והוא גרם מיתה לכל העולם, ולכן ס"ל יש מיתה בלא חטא, ומה שבני אדם מתין הוא מחמת חטא אדם הראשון עכ"ד.

ובענין המחלוקת אי בתשרי נברא העולם או בניסן, כתב בספר זרע אהרן (דף ע"ב), דלפי"מ שכתבו התוס' במסכת ר"ה (דף י"א), דשניהם אמת דבתשרי עלה במחשבה להבראות, ולמעה נברא בניסן עיי"ש, ולפי"ז כתב, דמ"ד דס"ל בניסן נברא העולם אז אזלינן בתר המעשה, ואם בתשרי נברא העולם אז אזלינן בתר מחשבה עיי"ש.

ובספר אשר הנחלים (דף י"ח) כתב, דהמלאכים באו בטענה תנה הודך על השמים ואמרו שאנו נבראנו בשני, ובני ישראל נבראו בששי, והשיב להם הקב"ה, דישאל היו במחשבה ליבראות קודם כל מעשי בראשית, וא"כ ניתנה התורה לבני ישראל משום דאזלינן בתר מחשבה עכ"ד.

ולפי"ז מובן אמאי היו ישנים באותו לילה, דכדי להוריד התורה"ק למטה לארץ, ולהוציא מטענת המלאכים דהתורה שייכת להם משום דינא דבר מצרא, היו ישנים להורות והנה טוב קאי על שינה, ומינה דס"ל אין מיתה בלא חטא, וס"ל בתשרי נברא העולם, דאזלינן בתר מחשבה, וכיון דבני ישראל היו במחשבה ליבראות קודם, בכך בטלה טענת המלאכים דהתורה שייכת להם כיון דהם נבראו קודם, ולכן היו ישנים באותו לילה ודו"ק.

והבאנו דבמסכת שבת (דף ג"ה) פליגי חז"ל אי אמרינן יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא עיי"ש, וכתב בספר סמיכת חכמים (בהקדמה) ד"ל, דזה תליא אי דו פרצופין נבראו או פרצוף אחד נברא, דאיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קחזינן דמזקא וכו', ומסיק כדר' ירמיה בן אלעזר דאמר דו פרצופין ברא הקב"ה אדם הראשון עיי"ש.

מבואר מזה דלמ"ד דו פרצופין נבראו, הא דכתיב וייצר היינו דשני יצירות היה אדם וחווה, ולא קאי על שני יצרים, משא"כ מאן דס"ל פרצוף אחד נברא, ע"כ הא דכתיב וייצר קאי על שני יצרים.

ומעתה אי אמרינן דשני יצרים ברא הקב"ה א"כ היצה"ר ניתר באדם בשעת הבריאה מיד קודם החטא, ומזה מוכח דהמיתה הוא גזירה בשעת הבריאה, שהרי היצה"ר הוא השטן הוא המלאך המות, ועכצ"ל דיש מיתה אף בלא חטא, דהרי עוד לא חטא אדם הראשון ואעפ"כ כבר נגזר עליו מיתה, משא"כ למ"ד דס"ל דוייצר אתיא דדו פרצופין נבראו, א"כ לא נברא המלאך המות רק אחר החטא שחטא אדם הראשון, וי"ל דאין מיתה בלא חטא עכ"ד.

והבאנו מה דאיתא במדרש בראשית רבה (פרשה ט"ה), וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאוד והנה טוב מות, ור' שמעון בן אלעזר ס"ל דוהנה טוב מאוד קאי אשינה עיי"ש, והבאנו מה שכתב בספר בא ישועה ונחמה (דף ל"ב), דפליגי אי יש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלי חטא, דמאן דס"ל דאין מיתה בלא חטא, אז והנה טוב מאוד קאי על שינה, משא"כ למאן דס"ל יש מיתה בלא חטא, אז שפיר י"ל דוהנה טוב מאוד זה המות עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דכדי להוריד התורה"ק למטה לארץ ולהוציא מטענת המלאכים דהתורה שייכת להם, היו ישנים באותו הלילה להורות דהקרא דוהנה טוב מאוד קאי אשינה, וס"ל אין מיתה בלא חטא ודו פרצופין נבראו, ולפי"ז ילפינן מדכתיב כי יקח דאיש מצווה על פו"ר ולא האשה, ולפי"ז ע"כ דאברהם שחרר את הגר, ולפי"ז שפיר י"ל דישמעאל נקרא זרעו של אברהם, וחצי הגלות חל על ישמעאל, ולפי"ז י"ל דהמלאכים לא היו שם ולא שייך התורה להמלאכים, וזהו הטעם דהיו ישנים באותו לילה ודו"ק.

ד) עוי"ל, דהבאנו מה דאיתא במדרש בראשית רבה (פרשה ט"ה), וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאוד והנה טוב מות, ור' שמעון בן אלעזר ס"ל דוהנה טוב מאוד קאי אשינה עיי"ש, והבאנו מה

איתא במסכת מנחות (דף צ"ה:), אחת שתי הלחם ואחת לחם הפנים, לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים ואינן דוחות את השבת (אפייתן), ר' יהודה אומר כל מעשיהם בפנים, ר' שמעון אומר, לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בבית פאגני (בכל ירושלים דקא סבר אפייתן נמי מבחון).

ובגמ' פריך, הא גופא קשיא, אמרת לישתן ועריכתן בחוץ אלמא מדת יבש (כגון עשרון שנמדדו בו) לא נתקדשה (ואי נפקי לא מיפסלא ביוצא), ואפייתן בפנים אלמא מדת יבש נתקדשה, אמר רבא, הקשה אדם קשה שהוא קשה כברזל (חכם ומחודד לחתך הלכה ככרזל) ומנו רב ששת, מאי קושיא, דלמא עשרון לא מקדש תנור מקדש, אלא אי קשיא הא קשיא, ואפייתן בפנים אלמא תנור מקדש, ואין דוחות את השבת איפסלו בלינה (דכל המנחות משנתקדשו בכלי נפסלים, והאי כיון דאי קדיש מאתמול בתנור איפסיל בלינה קודם שיסדרנו על השולחן), אמר רבא הקשה אדם קשה שהוא קשה כברזל ומנו רב ששת, אמר רב אשי, מאי קושיא, דלמא מאי מבפנים במקום זריזין (ולא בעזרה ממש אלא בחוץ יאפוהו כהנים זריזים שלא יחמיץ) ב, והא דרב אשי ברותא היא, מה נפשך אי אפייה בעינן זריזין, לישא ועריכה נמי בעינן זריזין, ואי לישא ועריכה לא בעינן זריזין, אפייה נמי לא בעינן זריזין, אלא דרב אשי ברותא היא.

וכתבו התוס' (ד"ה אלא וכו') דע"כ צריך לומר תברא מי ששנה זו לא שנה זו, דאם נימא דאפייתן בפנים דוחות השבת דהא איפסלא בלינה, ומ"ד דאין דוחות את השבת סובר דאפייתן בחוץ עיי"ש, ודקדקו המפ' דלמה לא מסיק הגמ' עצמה דתברא, דהרי מוכרח לומר הכי מכת קושית רב ששת.

והנבס"ד, דהנה הפמ"ג בספרו שושנת העמקים (בפתחה) כתב וז"ל, והנה בהא דקיי"ל אין אפיית שתי הלחם דוחים לא את השבת ולא את ה"יו"ט, אפילו שכחו ולא אפו מעיו"ט אסור לאפות ב"יו"ט, וכן משמע מסתימת הר"מ ז"ל בהל' תמידין ומוספין (פ"ה-ה"ח), ואמאי, ניתי עשה דאפיית שתי הלחם ונדחי לעשה דלכם ולא לגבוה, כמש"כ הלח"מ בהל' נערה ובתולה (פ"א ה"ח) ד"ה עוד, דעשה דקום ועשה דחי לעשה דשב ואל תעשה, ועיין בספר פורת יוסף מש"כ בכלל א', ולכם ולא לגבוה באפשר לאחר זמן, משא"כ כאן ניתי עשה ונדחי לעשה דלכם, ולפ"מ שכתבו התוס' במסכת עירובין (דף ק. ד"ה מתן) א"ש, דהוי עשה דפשיעה, אלא שבפנים כתבנו דלאו כו"ע סברי סברא זו, ואם נאמר דלכם אהדריה לאיסורא קמא הוי עשה ול"ת א"ש עכ"ל, מבואר מדבריו דהטעם דאין שתי הלחם דוחה שבת ויו"ט משום דאין עשה דוחה לתו"ע.

ובשו"ת הרי בשמים (ת"א ס"ד) ד"ה אמנם הא, כתב לתרץ קושית הפמ"ג, דהתוס' במסכת ביצה (דף י"ב. ד"ה השוחט) הקשו, אמאי מוקי הברייתא דהשוחט עולת נדבה ב"יו"ט לוקה כבית שמאי, והלא גם בית הלל ס"ל נדרים ונדבות אין קריבין ב"יו"ט, ותיירצו, דמהיכא אית להו נדרים ונדבות אין קריבין ב"יו"ט

מלכם ולא לגבוה, א"כ הוי לאו הבא מכלל עשה ואין לוקין, והקשו דנימא כיון דאהדריה אהדריה לאיסורא קמא כמו בגוון פסולי המוקדשין, ותיירצו דשאני גיזה דלא הותרה כלל בפסולי המוקדשין, וא"כ הואיל ואשתכח בהו סמך לאיסורא מוקמינן ליה באיסורא קמא, אבל הכא גביה יו"ט דאוכל נפש הותר דכתיב אך אשר יאכל לכל נפש וגו', וה"ה בנדרים ונדבות מתוך שהותרה וכו' א"כ אשכחנא דהותרה בהדיא וכיון דאשכחנא דהותרה בהדיא למאי דאהדריה אהדריה ולמאי דלא אהדריה לא אהדריה וקאי דוקא בעשה עכ"ד.

ובמסכת שבת (דף כ"ד:) בתוס' ד"ה לפי כתבו בשם ר"י, דלחכי לא אמרינן באפיית שתי הלחם מתוך שהותרה וכו', משום שאחר האפייה עוד צריך לעשות בהן תנופה עיי"ש ומבואר במפרשים טעמו של דבר דל"ש מתוך אלא היכי שבשעת המלאכה הוא יכול לעשותו אוכל נפש, אבל היכי שבשעת המלאכה אינו יכול לעשותו אוכל נפשאע"ג דאח"כ יהיה אוכל נפש לא אמרינן מתוך, והוא מותאם עם דברי הר"י במסכת פסחים (דף ה.) שכתבו דכיון דמתחילת הבערה אינו יכול ליהנות ממנו אע"ג שיכול ליהנות ממנו אח"כ אסור, וא"כ כיון דבשתי הלחם לא שייך לומר מתוך, א"כ שפיר אמרינן אהדריה לאיסורא קמא, וא"כ הא ב"יו"ט איכא עשה ול"ת, ואין עשה דאפיית שתי הלחם דוחה לתו"ע דיו"ט, ומיושב קושית הפמ"ג עכ"ד.

ובספר פרי העץ (פרשת בהעלותך) כתב לבאר הטעם דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת ועשה, עפימש"כ המפ' בטעמא דאמרינן עשה דוחה ל"ת (עיין בספר חתן סופר ערך שער המקנה והקנין מצהב"ע אות נ"ב, ובספר עין פנים לתורה אות נ"ב), לפי המבואר בירושלמי קידושין (פ"ג-ה"ב) ובגיטין (פ"ז-ה"א), דר' יוחנן ס"ל דהמתנה לעשות דבר ונאנס ולא עשה אז אונסא כמאן דלא עבד, וריש לקיש ס"ל דאונסא כמאן דעבד עיי"ש, ומבואר בש"ך חו"מ (ס"י כ"א סק"ג) דבחיוב עצמו שלא לעשות דבר ונאנס ועשה אז לכו"ע אונסא כמאן דעבר לא אמרינן עיי"ש.

ולפי"ז נמצא דלר' יוחנן לענין חיוב קיום אונסא הוא כמאן דלא עבד, ולענין חיוב שלא לעשות אז בעשה באונס אינו כמאן דעבר, ולכן במקום דאיכא מ"ע ולנגדו עומד ל"ת, הנה אם נפסוק הדין דאין עשה דוחה לא תעשה וא"כ אונס הוא שלא לקיים המצוה מפאת הל"ת הנצבת לעומתה, עם כל זה, זה לא יחשב קיום העשה שהרי אונסא הוא כמאן דלא עבד, אבל אם נפסוק הדין דעשה דוחה ל"ת, אז לגבי הל"ת שהוא ציווי שלא לעשות הדבר שפיר לא יחשב עבירה כלל, דכיון שמוכרח לעשות מפני העשה כיון שהדין הוא דעשה דוחה ל"ת, א"כ אונס הוא בעשייתו ואונסא הוא כמאן דלא עבר, וא"כ שפיר ראוי לומר עשה דוחה ל"ת מכת סברא זאת, כיון שאם לא ידחה יהיה ביטול עשה ואילו כשידחה לא תהיה עבירת לאו עכ"ד.

ולפי"ז כיון דכל מה דאמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דהו"ל אנוס על הל"ת וכמאן דלא עביד דמי, א"כ הנ"מ היכא שמוטל עליו חיוב העשה ומוכרח לעבור על הל"ת מחמת קיום העשה, אבל היכא דאיכא עשה ול"ת נגדו וי"ל מאי אולמא האי עשה מהאי, א"כ אין מוטל עליו כלל חיוב העשה, אלא שברצונו מכניס עצמו לקיום העשה, בכי האי גוונא אי אפשר לדרנו דהו"ל אנוס לעבור על הל"ת מחמת קיום העשה, שהרי מעיקרא היה צריך למנוע עצמו מקיום העשה, וא"כ בכה"ג אין הל"ת נדחה עכ"ד עיי"ש.

והנה טעם האחרונים הנ"ל דאמרינן עשה דוחה לא תעשה משום דאמרינן אונסא כמאן דעביד וכו', כתב בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ב ס"ג אות ו'), דזה א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז שפיר יש ליתן טעם אמאי אמרה התורה עשה דוחה ל"ת, וי"ל דהוא משום דאונסא כמאן דלא עביד אמרינן, ומינה דכל היכא שאינו אנוס עליה אלא שהוא מכניס עצמו לידי חיוב לא שייך עשה דוחה לא תעשה, אך למאן דס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, אז עשה דוחה ל"ת הוא מגזירת הכתוב, ואמרינן עשה דוחה ל"ת אף בעשה הבא על ידי פשיעה, ואף בלא תעשה ועשה עיי"ש.

ובמסכת מנחות (דף נ"א: ד"ה אפי לה) הקשו התוס', אמאי קאמר בגמרא דאי אפי לה מאתמול איפסלה בלינה, הא כלי שרת אין מקדשין אלא בזמנן, ולפי"ז לא מוכח דאפייתן דוחה שבת, די"ל דמאתמול נעשה ומ"מ לא נפסל כיון שלא נתקדש שהרי שלא בזמנו הוא, ותירצו דכיון דלא דוחה שבת א"כ מאתמול הוי זמנם עיי"ש, מבואר מזה דדווקא אם אינן דוחות את השבת והוי זמנן מער"ש נפסלו בלינה, משא"כ אם היו יכולים לאפות בשבת, כי אז לא היה זמנה בערב שבת, ושוב אף כשאפו בערב שבת לא היו כלי שרת מקדשין ולא איפסלה בלינה, ותו לא קשה קושית רב ששת כיון דתנור מקדש איפסלא בלינה, דמאחר דאפו אותה שלא בזמנה לא נתקדש להפסל בלינה.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ג:), בעא מיניה רב הונא בר חיננא מרב ששת, המוכר בית בבתי ערי חומה (שהוא נגאל עד שנה ולא יותר), נגאל לחצאין או אינו נגאל לחצאין (אם נתן חצי דמיו בתוך שנה מפריק פלגיה או לא), גאולתו גאולתו משדה אחוזה גמר (ימים תהיה גאולתו), מה שדה אחוזה אינה נגאלת לחצאין אף האי נמי אינו נגאל לחצאין, או דילמא היכא דגלי (בכדי גאולתו למימרא דכולה גאולה בעינן) גלי, והיכא דלא גלי (דלא כתיב בה כדף) לא גלי, א"ל ממדרשו של ר"ש נשמע שלוה וגואל וגואל לחצאין (אם אין לו לזה מאחרים וגואל משא"כ מוכר בשדה אחוזה רבעינן והשיגה ידו משמע נמי שגואל לחצאין), דתניא אם גאל יגאל (במקדיש שדה אחוזה), מלמד שלוה וגואל וגואל לחצאין, אמר ר"ש מה טעם, לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו, שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעליה ביובל, הורע כחו שאינו לוח וגואל וגואל לחצאין, מקדיש שהורע כחו שאם הגיע יובל

ולא נגאלה יוצאה לכהנים ביובל, יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאין, האי מוכר בית בבתי ערי חומה נמי, הואיל והורע כחו שאם מלאה לו שנה תמימה ולא נגאלה נחלט יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאין, (ר"ש דריש טעמא דקרא בכל דוכתא והכי נמי יהיב טעמא לקרא ואשמעינן דהקפידה תורה לחזור שלא תפקע אחוזה מיורשים לפי שיפה כח מוכר שאין נחלתו נפקעת שהרי חוות לו ביובל לפיכך לא חש ליפות כחו ללוות ולגאול לחצאין אבל מקדיש לפי שהורע כחו להפסיד נחלתו ביובל כדכתיב והיה השדה בצאתו ביובל קדש וגו' ומתחלק לכהנים ייפה הכתוב כחו בתחלת פדיונו ללוות ולגאול לחצאין ומהכא אית לן למיגמר נמי מוכר בית בבתי ערי חומה דלוה וגואל וגואל לחצאין שהרי הורע כחו ליחלט בסוף שנה ולא יצא ביובל) עיי"ש, ולכאורה י"ל דמהא דרב ששת פשט האיבעיא ממדרשו של ר"ש משמע דס"ל דדרשינן טעמא דקרא.

ואיתא במסכת שבת (דף כ"ד:), ובמסכת פסחים (דף פ"ד:), ובמסכת תמורה (דף ד:), דרבא לא ס"ל כרב אשי דמשני יו"ט עשה ול"ת ואין עשה דוחה לתו"ע, דרבא יליף שם מלבדו ולא מילה שלא בזמנו דאינו דוחה, ומוכח דרבא ס"ל דיו"ט הוי רק ל"ת גרידא ולא לתו"ע, כמש"כ התוס' במסכת ביצה (דף ה: ה) ד"ה סוף סוף, וכ"כ התוס' במסכת שבת (סו) ד"ה ולא עיי"ש.

ומעתה יומתק לשון חכמים דאמר רבא הקשה אדם קשה כברזל וכו', דהיינו דרבא לשיטתו דס"ל דיו"ט הוי רק לא תעשה גרידא לא קשיא ליה כלל הך קושיא דאיפסל בלינה, די"ל דכיון דאפשר לאפות שתי הלחם בשבת ויו"ט משום עשה דוחה ל"ת, א"כ לא הוה זמנו בערב שבת וערב יו"ט ולא איפסל בלינה, והיינו משום דבאופן שלא אפו מאתמול יכולין לאפותן בשבת וביו"ט מדין עשה דוחה ל"ת, ולכן לדידיה לא קשה מידי, דהא לא איפסלא בלינה, ולכן אמר רבא דאליבא דרב ששת קשיא הך קושיא דאיפסל בלינה, דדוקא רב ששת לשיטתו דס"ל דדרשינן טעמא דקרא, וי"ל דלכן אמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דהו"ל אנוס על הלא תעשה וכמאן דלא עביד דמי, והיכא דאיכא עשה ול"ת לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, וא"כ לא יתכן לאפות בשבת ויו"ט מדין עשה דוחה ל"ת, ולדידיה הו"ל ערב שבת וערב יו"ט זמנו, על כן קשיא ליה דאיפסל בלינה.

ולפי"ז לא קשה קושית המפ' דאמאי לא משני הגמ' תברא מי ששנה זו לא שנה זו, דדוקא רב ששת לשיטתו עקשיא ליה דאיפסל בלינה, משא"כ תנא דמתניתין י"ל דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, וס"ל עשה דוחה לתו"ע, ויכול לאפותן בשבת וביו"ט, ולא הוי ער"ש וער"ט זמנו, ולא קשיא כלל דאיפסל בלינה, ומשו"ה לא משני בגמ' אמתניתין תברא מי ששנה זו לא שנה זו, שהרי מתני' בלא"ה א"ש וכנ"ל ודו"ק.

ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר: ואיתא ברבינו בחיי, ויחן שם ישראל, דא ישראל סבא עי"ש, וצ"ב אמאי בא יעקב אבינו למעמד הנבחר.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), דבשעה שעלה משה למרום לקבל התורה, ומלאכי השרת אמרו תנה הודך על השמים, אמר לו הקב"ה למשה החזיר להן תשובה, אמר לפניו, רבש"ע, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה וכו' עי"ש, וכתב השל"ה הקדוש מסכת שבועות (פרק תורה אור), דהמלאכים באו בטענה מה אנוש כי תזכרנו, הלא הוא מוכשר לקבל טומאה ולחטוא, ואיך תנתן להם התורה, וע"ז באתה התשובה, אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה, היינו, תחזור ותאמר להמלאכים שאף אם יחטא האדם יש לו תקנה בתשובה, ותשובה גדולה שמגעת עד כסא הכבוד כדאיתא במסכת יומא (דף פ"ד) עכ"ד.

ונודע קרשית המפ' דהאיך מהני תשובה, הלא הקב"ה הוא מלך, ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ב) דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול עכ"ק, ובהגדה של פסח בית אברהם (פסקא אדירי במלוכה), כתב לתרץ קושיא הנ"ל, ד"ל דהא דאמרינן דמלך אין כבודו מחול, משום דכתיב שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך כמבואר במסכת קידושין (דף ל"ב), ואם ימחל ויוותר על כבודו שוב לא תהא אימתו מוטלת על הבריות, אך כ"ז שייך רק במלך בשר ודם, משא"כ במלך מלכי המלכים הקב"ה, אדרבה ואדרבה דייקא עי"ז שהקב"ה טוב וסלח למודים ועוובים ושבים אליו, בכך אימתו מוטלת ביותר, וכנודע דברי העקרים (מאמר ד' פ"ז) לפרש הפסוק כי עמך הסליחה למען תורא, דלכאורה אינו מגיע להאדם עונש על חטאו כי היצ"ר בוער בקרבו וכאנוס הוא, אך יען שהקב"ה מקבל השבים אליו ואין לך אדם שאין לו שעה לשוב, ואם עם כל זה אינו שב בתשובה אזי מגיע לו העונש על החטא שלא עשה תשובה, ואם לא היה הקב"ה מקבל שבים לא היה שום מורא להאדם מהעונש על חטאו, דהא לא מגיע לו עונש דכאנוס הוא, וזה פירושו כי עמך הסליחה שהקב"ה מקבל שבים לסלוח להם, למען תורא שיהיה להאדם עי"ז יראת העונש עי"ש בתוס' ביאור.

והנה כ"ז א"ש אי אמרינן דהיינו טעמא דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, משום שתהא יראתו על פני העם, דאז שפיר יש לחלק בין מלך בשר ודם למלך מלכי המלכים הקב"ה, ובראש דוד להחיד"א (פ' אחר) כתב, דהא דאמרינן דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וילפינן לה מדכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, היינו משום דדרשינן טעמא דקרא עי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא מובן אמאי מהני תשובה, דכיון דהטעם דאמרינן במלך אין כבודו מחול כדי שתהא אימתו עליך, וזה לא שייך גביה קודשא בריך הוא, לכן גבי הקב"ה שפיר מהני תשובה.

ונודע קו' המפרשים דהיאך לקח יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות שמרו כל התורה עד שלא ניתנה, ובכסף נבחר (פרשת וישב)

כתב ליישב, עפימש"כ הרמב"ן בפרשת אחרי (פרשה י"ח-י"ח) עה"פ ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגו' וז"ל, ובכאן יפרש הכתוב טעם האיסור, יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות עכ"ל, ולפי"ז י"ל דהיכא דליכא לצרור שאינה צרה לחברתה שרי, וא"כ אצל רחל ולאה לא היה שום חשש שיהיו צרות זל"ז, שהרי רחל עצמה מסרה הסימנים ללאה כדאיתא במגילה (י"ג) ובודאי שלא היתה שגאה בנייהם, וליכא לצרור לגבייהו, ובכה"ג שרי גם ב' אחיות עי"ש.

וכתב בספר יושב אהלים (פ' מקץ ופ' משפטים), דזהו רק למאן דס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז יש לומר דהטעם דאסרה תורה שתי אחיות הוא משום שלא יהיו צרות זו לזו, והיכא דלא שייך הטעם לא שייך האיסור, משא"כ למאן דס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, אין לחלק וגם היכא ש"ל דאוהבות זו את זו, ג"כ יש איסור דב' אחיות עי"ש.

ומעתה מובן למה בא יעקב, דכיון דבשעת מתן תורה באו המלאכים בטענה שינתן להם התורה ולא לבני ישראל, משום דבני ישראל מוכשרים לחטוא ולקבל טומאה, ואין לומר דיעשו תשובה, דהלא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, לכן בא יעקב אל מעמד הנבחר, דלשיטתיה שנשא שתי אחיות משום דס"ל דרשינן טעמא דקרא, א"כ לגבי הקב"ה אמרינן דמלך שמחל על כבודו מחול, ושפיר מהני תשובה, ושפיר שייך התורה לבני ישראל ודו"ק.

ומשה עלה אל האלקים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל: ואיתא במד"ר שמות (פרשה כ"ח-א), באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו וכו' עי"ש, ובמדרש שוחר טוב (מזמור ח') איתא, כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל, התחילו המלאכים מדיינין ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו, ואמרו לפניו אישורך שתתן תורה בשמים וכו', וכשעלה משה לקבל פעם שניה את הלוחות, אמרו מלאכי השרת, והלא אתמול עברו עליה שכתבת בה לא יהיה לך אלהים אחרים, אמר להם הקב"ה בכל שעה קטיגטין ביני ובין ישראל, והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר, ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה, והוא אומר לה היום למדני רבי לא תבשל גדי בחלב אמו עי"ש, הרי דהמלאכים נדחו מקבלת התורה מפני שאכלו בשר בחלב אצל אברהם אבינו ע"ה, וצ"ב השייכות דבשביל שעברו על איסור בשר בחלב אצל אברהם נדחו מקבלת התורה, הלא גם אדם הראשון עבר על ציווי של הקב"ה, ומעתה גם בני ישראל אינם ראויין לקבל התורה.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), דבשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו תנה הודך על השמים וכו', ומשה השיב להם, כתיב בתורה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום למצרים ירדתם וכו' עיי"ש, הרי לך דלכן זכו בני ישראל לקבל התורה ולא המלאכים, מחמת שהמלאכים לא היו במצרים.

ולכאורה יש להעיר, דהנה המפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, והם לא היו במצרים כ"א ר"ד שנים, ובספר ילקוט ראובני השלם פרשת בא (אות ק"ד) הביא מספר ציוני (פרשת לך לך) עה"פ והכנעני אז בארץ ז"ל, בכרית בין הבתרים כשנגזר גלות על אבותינו, ירדו מלאכי השרת למצרים, ושהו שם עד שבאו ישראל לשם ויצאו משם, כל אותו זמן היו המלאכים שם, וכשנגאלו ישראל יצאו המלאכים אתם, ולכן התחיל חשבון הגאולה מברית בין הבתרים שהרי המלאכים נשתעבדו מאותה שעה, והיינו דכתיב יצאו כל צבאות ה' אלו המלאכים עכ"ל, ועיין בבגדי אהרן פ' מסעי (דף קי"ד מדהפ"ס) בשם הוזה"ק ביום ההוא יצאו צבאות ה' שהמלאכים השלימו הזמן עיי"ש, וכיון דהמלאכים היו במצרים שוב נופל טענת משה כלום למצרים ירדתם, דהא לפי"ז היו במצרים, והדרא טענת המלאכים דהתורה שייכת להם.

אך בספר קרבן שבת (פרק א' ס"ד) כתב, דאי אמרינן דישמעאל הוה בנו של אאע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק וישמעאל, ובדין שיהא כל אחד מהם משלם מחצית החוב דד' מאות שנה, ונמצא דשפיר השלימו בני ישראל את חלקם בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, אך כ"ז הוא דווקא אי אאע"ה שיחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר על ישמעאל כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

וכתב בספר אור תורה (פ' לך אות מ"ט), דמבואר במסכת קידושין (דף סו) דשפחה ולדה כמותה, וא"כ כיון דהגר היתה שפחה, הוה ישמעאל בנה כמותה ולא מקרי זרע אברהם, אך הא קיי"ל ביר"ד (סי' רס"ז ס"ט) דאם בא על שפחתו הולד הוה בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ומסתמא שיחררה כדי שלא יהא איסור עיי"ש, וכ"כ המהרש"א במסכת יבמות (דף ק) דלכן נשא אאע"ה את הגר שפחת שרה, משום דבודאי שחררה מקודם כדי שלא יעבור על הלאו דלא יהיה קדש עיי"ש, אך כבר הקשו המפ' הא איתא במסכת ברכות (דף מ"ז:), דהמשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו, ולפי"ז איך אפשר לומר דאאע"ה שחרר את הגר עכ"ק.

ובספר האשל (פרשת חיי שרה) כתב לתרין, דאיתא במסכת ברכות (שם), מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, ופריך, והיכי עביד הכי, והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר לעולם בהם תעבודו, ומשני לדבר מצוה שאני, ופריך מצוה הבאה בעבירה היא, ומשני מצוה דרבים שאני עיי"ש, ומוכח מכאן דהיכא דהוה מצוה לצורך רבים או אמרינן דמותר לשחרר עבדו, משא"כ לצורך מצוה דיחיד אמרינן דאסור לשחרר.

אך הר"ן במסכת גיטין (דף ל"ח) לא ס"ל כן, דהא כתב שם דלכן מותר לשחרר לצורך מצוה, שלא אמרה תורה לעולם בהם תעבודו אלא כדי שלא ליתן להם מתנת חנם, וכענין שכתוב בעכו"ם לא תחנם, ולכן היכא שמשחררו לצורך מצוה ולא משום חנינה דידהו קעביד אזי שפיר יש לומר דמותר לשחררו דהו"ל כנותן דמי עצמו דקיי"ל דיוצא לחירות עיי"ש, ולפי"ז אין לחלק בין היכא דהוה צורך רבים או צורך יחיד, ואפילו לצורך יחיד היכא דהוה לדבר מצוה מותר לשחררו, ולפי"ז לא עבר אאע"ה על העשה דלעולם בהם תעבודו, דהרי שחררה לצורך מצות פו"ר, ואף היכא דהוה לצורך מצות יחיד מותר לשחרר העבד עכ"ד.

והנה עצם סברת הר"ן דהא דאסור לשחרר עבדו הוא משום לא תחנם, והיכא דעשאו לשם מצוה ולא משום חנינה דידהו מותר לשחררו, כתבו האחרונים [עייין שו"ת בית יצחק (אור"ח סי' י"ח בשולי המכתב) ובשו"ת משיבת מרדכי בפתחה (אות ב)] דזה דוקא אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, דאז שפיר יש לומר דהטעם הוא משום לא תחנם, והיכא דלא שייך חנינה מותר, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, שוב יש לומר דאסור לשחרר העבד אפילו לצורך מצוה, דגזירת הכתוב הוא דבכל אופן אסור עיי"ש.

ולפי"ז אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא שפיר י"ל דמה דאסור לשחרר העבד הוי משום חנינה, והיכא דליכא חנינה מותר אף דהוה לצורך יחיד, ושפיר י"ל דאאע"ה שחרר את הגר וישמעאל נקרא בנו של אאע"ה, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, אז אמרינן דאפילו היכא דהוה לצורך מצוה אסור לשחרר העבד, ואאע"ה לא שחרר את הגר, וישמעאל לא הוה זרעו של אאע"ה.

ובהואיל משה שנת תשע"ו (אות ע"א) כתבנו להעיר, לפימ"ש"כ הרבינו בחיי (פרשת משפטים) וז"ל, וע"ד הפשט טעם המצוה הזאת לפי שהוא מטמטם את הלב, שהרי החלב נעשה מן הדם והדם מזוג רע ומוליד אכזריות, ואחד מטעמי האיסור שבו שאינו מקבל שנוי והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים, ולכן טבעו הרע נשאר בתוכו מבלי שנוי, ואעפ"י שנשתנה עכשיו מדם לחלב וקבל שנוי והתפעלות שהועתק לדבר אחר, מכל מקום כשחוזר ומערבו עם הבשר הרי חוזר לכח הדם וטבעו הראשון ככתחלה, והתערבם ביחד מטמטם הלב ומוליד גסות ותכונה רעה בנפש האוכל וכו' עיי"ש.

אמנם ז"א, דהא איתא (ש) כתיב לוי ועשי עוגות, וכתיב ויקח חמאה וחלב ובן הבקר, ואילו לחם לא אייתו לקמייהו, אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משמיה דרבי מאיר, אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה, ואותו היום פירסה נדה עיי"ש, וכיון דלא הביא לחם לא שייך כאן כוס של ברכה, וע"כ הא דשאלו לאחר הסעודה, מוכח מכאן דאין מסיחין בסעודה. אמנם במדרש רבה (פרשה מ"ח-י"ד) איתא, רבנן אמרי אפילו פת הביא לפניהם, מה אם דברים שלא אמר הביא לפניהם, דברים שאמר להם על אחת כמה וכמה עיי"ש, וכיון דהיה שם לחם שפיר י"ל דלכן שאלו כדי לשגר כוס של ברכה.

והנה י"ל דפלוגתתם תליא עפימש"כ בספר כסף נבחר (פ' וירא), דהמלאכים באו לתקן חטאו של אדם הראשון במה שחטא בעץ הדעת עיי"ש, ואיתא במסכת ברכות (דף ב), ובמסכת סנהדרין (דף ג), ר"מ אומר אותו אילן שאכל אדה"ר ממנו גפן היה וכו', ר' יהודה אומר חטה היה וכו' עיי"ש, ולפי"ז ר"מ דס"ל דלחם לא הביא אויל לשיטתו דגפן היתה, ולכן לא הוצרך להביא לחם לתקן חטאו של אדה"ר, משא"כ לר' יהודה דס"ל דחטה היתה שפיר י"ל דהביא לחם.

והנה הטעם דיעקב אבינו לא מת כתבו המפ', משום דכל הנשמות היו תלויים באיפתו של אדה"ר, ויעקב היה תלוי בקנה דאדה"ר, ולא היה נהנה כלל מאותו אכילה דעץ הדעת ולכן יעקב אבינו לא מת עכ"ד.

ובספר נפתלי שבע רצון (פ' וירא) הביא מש"כ המגיד מישרים וז"ל, הקנה אין בו לא אכילה או שתיה והוא נגד היצר טוב, והוושט הוא נגד היצר הרע, והקנה הוא שואב קצת מלחלוחית המשקה, וא"כ נהנה קצת מן האכילה עכ"ל, ולפי"ז לדעת המד"ר בראשית (פ' י"ט-ה) דחווה סחטה לו ענבים ונתנה לו היין, פשיטא שנהנו גם המה קצת ע"י הקנה ששאב אליו המשקה עכ"ד, ולפי"ז אף דיעקב היה תלוי בהקנה עכ"ז נהנה משתית עץ הדעת, ול"ש לומר דיעקב אבינו לא מת.

ולפי"ז יבואר הגמרא הנ"ל, דר"נ שאל לר' יצחק דנימא מר מילתא חדתא, וכשאמר לו דאין מסיחין בסעודה, היה מתמיה דאין זה מילתא חדתא, דזה כבר ידעינן מהא דשאלו המלאכים לאחר אכילה, דאין לומר דלכן שאלו כדי לשגר לה כוס של ברכה, דזה אינו דהא לא היה שם לחם, לזה אמר לו דיעקב אבינו לא מת, והטעם הוא משום דתלוי בקנה של אדה"ר ולא נהנה מאכילת עץ הדעת, ואי נימא דגפן היתה וע"י שתיה א"כ גם הקנה נהנית, וע"כ דחטה היתה, וכיון דבאו לתקן חטא דעץ הדעת בע"כ היה שם לחם, ושפיר י"ל דשאלו כדי לשגר לה כוס של ברכה ואינו ראייה משם דאין מסיחין בסעודה, ולכן אמר לו המימרא דיעקב אבינו לא מת להביא ראייה דאמר לו מילתא חדתא ודו"ק.

ועיין באבן עזרא (שמות כ"ג-ט"ט) שכתב וז"ל, והנה הוא מזיק על כן לא יאכל עכ"ל, וטעם זה לא שייך גבי מלאכים, ולפי"ז תקשי אמאי לא קבלו המלאכים התורה משום שאכלו בשר בחלב, הלא לגבייהו ליכא איסור בשר בחלב.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז שפיר י"ל דאצל המלאכים דלא שייך בהם טמטום הלב והיזק הגוף, י"ל דליתא לגבייהו איסור בשר בחלב, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז איסור דבשר בחלב הוא גזירת התורה, וגם להמלאכים אסור לאכול בשר בחלב.

ובכן יבואר דברי המדרש, דהמלאכים ביקשו למנוע נתינת התורה לישראל, וטענתם בפיהם דגם בהם שייך לומר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי גם המלאכים היו שם שהם השלימו את הזמן, וכדי לסתום טענתן אמר להם הקב"ה הלא אתם אכלתם בשר בחלב אצל אברהם, והטעם משום דס"ל דרשינן טעמא דקרא ולגבי המלאכים ליכא איסור בשר בחלב וכנ"ל, א"כ מעתה דס"ל דרשינן טעמא דקרא, א"כ שפיר י"ל דאאע"ה שחרר את הגר, וישמעאל נקרא זרעו של אברהם, וי"ל דישמעאל השלימו הזמן, ומעתה אין לכם טענה שתקבלו התורה ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דאיתא במסכת תענית (דף ה), רב נחמן ור' יצחק הוו יתבי בסעודתא, א"ל רב נחמן לר' יצחק לימא מר מילתא, א"ל הכי א"ר יוחנן, אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, בתר דסעודה, א"ל הכי א"ר יוחנן, יעקב אבינו לא מת, א"ל וכי בכדי ספדו ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא, א"ל מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים, מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים עיי"ש, ודקדקו המפ' דמשמע דהנך תרי מימרות דריו"ח יש להם שייכות ולכאורה מה שייכות יש להם עכ"ק.

והנבס"ד, דהנה הא דאין מסיחין בסעודה כתב בבעל הטורים (פ' וירא) דילפינן לה מהא, דכשבאו המלאכים אל אברהם כתיב והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו, ויאמרו אליו איה שרה אשתך וגו', ולכאורה למה כתיב ויאכלו פשיטא מדכתיב ויתן לפניהם דנתן להם לאכול, וע"כ לאשמעינן דקודם ויאכלו ואח"כ שאלו איה שרה אשתך ולא בתוך האכילה כי אין מסיחין בסעודה עיי"ש.

אמנם המפ' הקשו דליכא ראייה מכאן, לפי"מ דאיתא במסכת ב"מ (דף פ"ז), דר' יוסי בר' חנינא אמר, דלכן שאלו איה שרה אשתך כדי לשגר לה כוס של ברכה, א"כ אין ראייה מכאן דאין מסיחין בסעודה, ד"ל דמסיחין בסעודה, והא דשאלו איה שרה אשתך לאחר הסעודה, כיון דכל הטעם הוא כדי לשגר לה כוס של ברכה וזה דוקא לאחר הסעודה בעת ברכת המזון עכ"ד.

וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר: אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: ואיתא במדרש תנחומא (סי' י"ב), "למדנו רבינו, כמה דברים שכון לעולם הבא, כך שנו רבותינו, אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, אלו הן, כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם וכו' עיי"ש, וצ"ב שייכות שאלה זו להני קראי.

והנבס"ד, עפ"מ"ש"כ המפרשים דלכן נאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתיך, דאיתא במדרש תנחומא (פרשת תזריע אות ט'), לא יגורך רע, אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן, אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החושך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה, הרי הזכיר שמו על האור, אבל כשבא לחשך, אינו אומר קרא אלקים לחשך לילה אלא קרא לילה עיי"ש, וכן איתא בבראשית רבה (פרשה ג-ו), א"ר אלעזר, לעולם אין הקב"ה מיוחד שמו על הרעה אלא על הטובה, ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא אלקים לילה אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה עיי"ש, ולכן כיון דנמנו וגמרו דנוח לו לאדם שלא נברא משנברא כדאיתא במסכת עירובין (דף י"ג:), לכן לא ייחס הקב"ה את בריאת האדם לעצמו לומר אשר בראתיך עכ"ד, עיין בכלי יקר, ומדרש יהונתן.

וברשי"ל פרשת בראשית (פרשה א-א) עה"פ בראשית ברא אלקים וגו' כתב, אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל וכו', ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד.

ובהגש"פ ברית מטה משה (דף ק"פ: מדרש"ס) כתב, דטענת העכו"ם דא"י שייך להם, וטענתם הוא דאומרים לסטים אתם שהם ישבו בה, זהו רק אי ס"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, אבל אי ס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו ליכא טענה של לסטים אתם עיי"ש.

ובספר טל חיים (פרשת וישב) כתב, דמזה שנכתב כל הבריאה בראשית ברא אלקים, מוכח דטוב שנברא עיי"ש, היוצא לנו מזה, דאי ס"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת, א"כ איכא טענת לסטים אתם, א"כ י"ל דלכן כתבה התורה בראשית ברא וגו', וס"ל טוב שלא נברא, משא"כ אי ס"ל דארץ ישראל מוחזקת, א"כ ליכא טענת לסטים אתם, א"כ מה שכתבה התורה בראשית ברא וגו', משום דטוב לו לאדם שנברא.

ובספר נפתלי שבע רצון (פ' בראשית) כתב, דזה אי בניסן נברא העולם כר' אליעזר, או בתשרי נברא העולם כר' יהושע (עיין ר"ה דף י"א), תליא אי האילן שאכל אדה"ר ממנו היתה של חטה או של גפן, דמאן דס"ל דבתשרי נברא העולם, ס"ל כמאן דאמר גפן היה, משום דבתשרי פירות האילן כבר נגמרו, ואדה"ר נברא באותו פעם, ומצא פירות הגפן עומדין בקומתן שנגמר פריין, עמד ואכל מהם, דא"ל כמ"ד חטה היה, שהרי בתשרי מתחילים החטים ליגדל מן הארץ, ואיך יאכל מהם אם עדיין לא היו בעולם, אבל ר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם ס"ל כמ"ד חטה היתה, משום דבניסן התבואה כבר נתבשלה, ואדה"ר נברא באותו פעם ומצא החטים בקומתן ואכל מהם, דליכא למימר כמ"ד גפן היתה, מאחר דבניסן פרי הגפן מתחיל אז ליגדל ואיך יאכל ממנו אדם, אם עדיין לא היה הפרי כלל בעולם ולא נגמר פריו עכ"ד.

ובהגדה של פסח חלוקא דרבנן (פיסקא אומץ גבורתיך) כתב, דהנה רשיז"ל עה"פ בראשית ברא אלקים כתב, דהמקרא לא בא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאם בא להורות, כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' עיי"ש, ולפי"ז סדר הבריאה הוא בפסוק ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים, ממילא נברא ארץ קודם לשמים, אבל אי נאמר כמש"כ הבעל הטורים בראשית נוטריקון, א' בתשרי נברא העולם, א"כ הוא סדר הבריאה ושמים נבראו תחלה עיי"ש, וכ"כ בבגדי אהרן (דף ק"פ) עיי"ש, הרי דאי ס"ל בתשרי נברא העולם אז שמים נברא תחלה, משא"כ אי ס"ל בניסן נברא העולם אז י"ל דארץ נברא תחלה.

ובספר מעשה רוקח (דף א: א) כתב, דפלוגתא ב"ש וב"ה במסכת חגיגה (דף י"ב), אי שמים נברא תחלה או ארץ נברא תחלה, תליא אי ס"ל דתלמוד גדול ממעשה או מעשה גדול מתלמוד, דשמים וארץ לא נבראו אלא בשביל התורה ובעליונים לא שייכי מצות מעשיות, אך עיקר הלימוד הוא בישיבה של מעלה, ולפי"ז ב"ש סברי תלמוד גדול ממעשה ולכן השמים נבראו תחלה, וב"ה סברי דמעשה גדול מתלמוד ולכן הארץ נברא תחלה עיי"ש.

ובספר פני יצחק (ת"ו דף י) כתב לסתור טענת המלאכים דהתורה שייכת להם משום דינא דבר מיצרא, דנקטינן מעשה גדול מתלמוד, והמלאכים אי אפשר להם לקיים התורה אלא ע"י תלמוד ולא על ידי מעשה, וכבר פסק הרמ"א בחו"מ (סי' קע"ה סכ"ג) דכל היכא דאיכא פסידא למוכר ליכא טענת בר מיצרא, וכיון שאי אפשר להמלאכים לקיים התורה במעשה איכא פסידא למוכר עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, דהמלאכים ביקשו למנוע נתינת התורה לישראל, משום דינא דבר מיצרא, משום דתלמוד גדול ממעשה, הלא אכלתם אצל אברהם אבינו, וזה היתה חטה, והטעם שהביא חטא כדי לתקן חטא של אדה"ר שהיתה בחטה, וע"כ דבניסן נברא העולם, וארץ נברא תחלה, ולפי"ז מעשה גדול מתלמוד, ומעתה אין לכם טענה שאתם תקבלו את התורה ודו"ק.

ועי"ז היה בס"ה עשרה חלקים וכנ"ל, ולפי"ז אמרינן דא"י אינה מוחזקת מאבותינו, דרק לבאי הארץ נתחלקה ועד אז היה בגדר ראוי ולא מוחזק, משא"כ למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן מנתן תתן, ודרשינן רק מאחוזת נחלה ואמרינן דהיה להו רק חד אחא דאבא, א"כ אמרינן דליוצאי מצרים נתחלקה הארץ וא"י מוחזקת לנו מאבותינו עכ"ד עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף ט"ז) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימך לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב') כתב, דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

ומעתה יתבאר שייכות שאלת המדרש, דכיון דאמר הכתוב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתיך, משום דנח לו לאדם שלא נברא משנברא, ולכאורה מהא דכתבה התורה כל הבריאה בראשית ברא אלקים, מוכח דטוב שנברא, אך י"ל דלכך כתבה התורה כדי שלא יאמרו הגויים לסטים עכו"ם, וע"כ דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, וס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וע"כ דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ולכן שואל המדרש על איזה מצוה מקבלין שכר בעולם הבא ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא בזוה"ח (ריש פרשת יתרו) עה"פ אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, בהאי פסוקא שאל ר' ייסא זעירא דמן חברייה מרשב"י, וא"ל, אית לי למישאל שאילתא חדא מינך, ומשבשא לי בליבאי, ואנא דחיל למשאל מינך, ואמינא אי נשאל דחילנא דילמא איתענש, אי לא נשאל משבשא לי בליבאי, א"ל ר"ש אימא, א"ל האי דקב"ה מדכר להון לישראל בכל אתר ואתר, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, מאי רבותא אלפא הכא, תנאה שלים הוא, הדא הוא דאמר לאברהם, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, א"כ, למה

ואיתא במסכת בבא בתרא (דף ק"י:) תניא, ר' יאשיה אומר, ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו, אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה, לאלה כאלה להוציא את הטפלים (אלה שיצאו ממצרים והיו פחות מבן כ'), ר' יונתן אומר, לבאי הארץ נתחלקה הארץ, שנאמר לאלה תחלק הארץ בנחלה, אלא מה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו, משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם, שכל נחלות שבעולם חיינן יורשין מתים וכאן מתים יורשין חיינן עיי"ש.

ובכנות צלפחד כתיב (במדבר כ"ז) כן בנות צלפחד דברת, נתן תתן להם אחות נחלה בתוך אחי אביהם, והעברת את נחלת אביהן להן, ואיתא במסכת בבא בתרא (דף ק"ח:), תניא, נתן תתן להם זו נחלת אביהן, בתוך אחי אביהן זו נחלת אבי אביהן, והעברת את נחלת אביהן להן זו חלק בכורה, רבי אליעזר בן יעקב אומר אף חלק אחי אביהם נטלו, שנאמר נתן תתן, ומבואר בגמ' שם דפליגי תנאי אם בנות צלפחד הווי להו תרי אחי דאבא, או רק חד אחא דאבא, וקאמר הגמ' דמ"ד דהווי להו תרי אחי דאבא דריש לה מהא דכתיב אחוזת נחלה עיי"ש, ועיין רשב"ם שם (ר"ה והעברת) שמבואר מדבריו, דהא אם הווי להו תרי אחי דאבא או רק חד אחא דאבא תליא אם אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, או לא דברה תורה כלשון בני אדם, דלמ"ד לא דברה תורה כלשון בני אדם דרשינן מכפילות הלשון נתן תתן דקיבלו נחלת אחא דאבא, ומאחוזת נחלה ילפינן עוד אחא דאבא, ולכן אמרינן דהווי להו תרי אחי דאבא, משא"כ למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, ולא ילפינן מנתן תתן, ואיכא רק הילפותא דאחוזת נחלה, לכן אמרינן דהווי להו רק חד אחא דאבא.

עוד מבואר בגמ' שם דהא אם הווי להו חד אחא דאבא או תרי, תליא בפלוגתא הנ"ל אם ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ או לבאי הארץ נתחלקה, דלמ"ד דלבאי הארץ נתחלקה מוכרח דהיה להו תרי אחי דאבא, מדכתיב ביהושע בחלוקת הארץ, ויפלו חבלי מנשה עשרה, ונמנה שם ששה בתי אבות משבט מנשה מלבד בנות צלפחד, ומוכח דבנות צלפחד נטלו ארבעה חלקים, ולמ"ד לבאי הארץ נתחלקה לא יכלו לירש רק הב' חלקים שירש אביהם מאביו חפר, דצלפחד לא קיבל חלק בפני עצמו כיון שלא היה מבאי הארץ, וע"כ דב' החלקים האחרים היה מה שירשו מאחי אביהן, ומוכרח דתרי אחי דאבא הווי להו, משא"כ למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, א"כ קיבל גם צלפחד עצמו חלק א', שהרי אף הוא היה מיוצאי מצרים, והרי כאן שלשה חלקים, וחלק הרביעי היה מאחי אביהן דרק חד אחא דאבא היה להן, (עיין רשב"ם שם בבאור דברי הגמ').

וכתב בספר זרע ישראל (ח"א פ' פנחס דף ל"ח), דלפי"ז יוצא לנו מסוגיא הנ"ל דהא אם א"י מוחזקת מאבותינו או לא, תליא אם דברה תורה כלשון בני אדם, או לא, דלמ"ד דלא דברה תורה כלשון בני אדם ודרשינן מנתן תתן, וגם מאחוזת נחלה, ואמרינן דתרי אחא דאבא הווי להו, א"כ ע"כ דס"ל דלבאי הארץ נתחלקה

ולכאורה יש להביא ראיה דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, מהא דדרשו חז"ל במסכת שבת (דף ק"ט) עה"פ עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר עיי"ש, חזינן דבשביל מצות מעשר איכא שכר דעשירות בהאי עלמא.

אמנם י"ל דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דאיתא במסכת אבות (פ"ג משנה י"א), מסורת סייג לתורה מעשרות סייג לעושר עיי"ש, וכתב בספר לחמי תודה לפרש, עפ"ד חז"ל הנ"ל דדרשינן עשר בשביל שתתעשר, דזה יתכן רק אי ס"ל יש אם למסורת, דאי ס"ל יש אם למקרא וקרינן תעשר בשין שמאלית, לא שייך הך דרשה בשביל שתתעשר דהיינו בשין ימנית, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אז שפיר יש לדרוש כנ"ל כיון דבגוף התורה לא הוזכר נקודות, וזהו שאמרו מסורת סייג לתורה דיש אם למסורת, וממילא מעשרות סייג לעושר עיי"ש.

ומעתה יבואר שאלת המדרש, דכיון דאמר הכתוב אנכי ה"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים, והרבותא בזה שיצאו ממצרים קודם שהשלימו גזירת הגלות של ד' מאות שנה, דאין למנות שנות הגזירת משעת לידת יצחק, דהרי היו בארצם שלהם דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, כדכתיב ונתתי אותה לכם מורשה דבהכרח לפרש דמורישין ויורשין כדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה, דאין לומר דדרשינן מאורסה, דס"ל יש אם למסורת וכנ"ל, ומעתה ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, ולכן נתעורר לשאול כמה דברים שכרן לעולם הבא, דכיון דשכר מצוה איכא בהאי עלמא, א"כ היאך יקבלו שכר בעולם הבא ודר"ק.

איתא במסכת שבת (דף פ"ד), ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו, הוסיף יום אחד מדעתו, ופירש מן האשה, ושיבר את הלוחות, הוסיף יום אחד מדעתו מאי דריש, היום ומחר, היום כמחר, מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו, ולילה דהאידינא נפקא ליה, שמע מינה תרי יומי לבר מהאידינא וכו', ופירש מן האשה מאי דריש, נשא קל וחומר בעצמו, אמר, ומה ישראל שלא דיברה שכינה עמהן אלא שעה אחת וקבע להן זמן (אימתו ידבר עמהם), אמרה תורה והיו נכונים ליום השלישי וגו' אל תגשו אל אשה, אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי ואינו קובע לי זמן (לדברו שאוכל לפרוש קודם לכן), על אחת כמה וכמו, וכו', שבר את הלוחות מאי דריש, אמר, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר (מומר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים) לא יאכל בו, התורה כולה כאן (תלויה בלוחות הללו) וישראל מומרים על אחת כמה וכמה (שאינם כדי לה) וכו' עיי"ש, והאריכו המפרשים לבאר שייכות הך ג' דברים.

להון לאדכרא להון מילתא דא בכל אתר ואתר וכו' עיי"ש, והנה כל יסוד שאלת ר' ייסא א"ש אי אמרינן דבני ישראל השלימו שנות השעבוד כפי שנגזר עליהם, אבל אם לא השלימו זמן ד' מאות שנה שנגזר עליהם אלא שהשי"ת חס עלן להוציאנו קודם הזמן, א"כ בוודאי דהיה בכך טובה גדולה שעשה עמנו השי"ת, דהרי הגזירה היתה על ד' מאות שנה והרבה הקב"ה חסדו עמנו והוציאנו אחרי כלות ר"י שנים.

אך כתבו המפ' דלכן יצאו ממצרים קודם שנשלם הד' מאות שנה, כיון דגזירת הגלות התחיל משנולד יצחק, דמשעה שנולד היה ראוי ליקרא כי גר יהיה זרעך, כדאיתא במדרש שוחר טוב (תהלים י"ח) עה"פ עם חסיד תתחסד, א"ר שמואל, לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', והיה מסרב ואמר להקב"ה, רבון העולם, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, אמר לו הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו, וכן אומר מדלג על ההרים וכבר נשלם וכו' עיי"ש.

ובספר ראש דוד (פרשת וארא) כתב, דזהו יתכן רק אם ארץ ישראל אינה מוחזקת לנו מימות אברהם אבינו ע"ה ודר יצחק בארץ שאינו שלו וסבל עול גלות, אז שפיר י"ל דזמן הגלות התחיל מלידת יצחק, אבל אם נאמר דא"י מוחזקת היא א"כ לא סבל יצחק כלום עול הגלות, ושוב אין לומר דהגלות מתחיל ממנו עכ"ד.

ואיתא במסכת ב"ב (דף ק"ט) דהך מילתא אי ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו או לא, תליא בפירוש הפסוק (שמות ו-ח) ונתתי אותה לכם מורשה אני ה', דא"א דא"י מוחזקת מאבותינו, אז פירוש הכתוב דירושה היא לכם מאבותיכם, וא"א דאינה מוחזקת מאבותינו אז פירוש הכתוב דמורישין ואינן יורשין עיי"ש.

והקשה בבגדי אהרן פרשת בראשית (דף י"ד. מדרש"ט) בשם ספר צדה לדרך, הרי מוכרח לנו לומר דמורשה היינו שירושה הוא להם, דהא כתיב תורה צוה לנו משה מורשה, ושם ודאי לא שייך לומר דמורישין ואינן יורשין, אך באמת יש ליישב כמו שדרשו רז"ל בפסחים (דף מ"ט) אל תקרי מורשה אלא מאורסה עיי"ש, אך זה אינו אלא אי ס"ל יש אם למקרא, אבל אי ס"ל יש אם למסורת, ליכא למידרש מאורסה, אלא מורשה הפירוש הוא כפשוטו, וע"כ דפירוש הכתוב דירושה היא להם, וא"י הוה מוחזקת מאבותינו עכ"ד, וכ"כ בספר משען המים עה"ת (פרשת אמור).

מבואר מזה דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראיה דארץ ישראל מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישין ואינם יורשין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דארץ ישראל מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה.

והנבס"ד, דבחידושי חתם סופר הקשה, איך דרש משה היום כמחר וכו', הא כיון דהקב"ה אמר לו היום ומחר ולילה דהאינדא נפקא ליה הרי דלא קפיד רחמנא שיהיה לילה עמו, ומתריך, דהיה לישראל קודם מתן תורה תורת בן נח דהלילה הולך אחר היום, וא"כ כשאמר הקב"ה למשה היום ומחר, בודאי הקפיד שיהיה ב' ימים שלמים עם לילותיהם, והיינו היום ולילה שלאחריו עמו ומחר ולילה שלאחריו עמו, אלא שבני ישראל קבלו עליהם תורת ישראל ובישראל יום הולך אחר הלילה, וא"כ תו ליכא ב' ימים שלמים דהאינדא נפקא ליה, על כן הוסיף משה יום אחד מדעתו עכ"ד.

אמנם כ"ז א"ש אי נימא דהיה לישראל תורת בן נח קודם מתן תורה, אבל אם כבר היה להם תורת ישראל אף קודם מתן תורה, ואפילו הכי אמר רחמנא היום ומחר, הרי חזינן בהדיא דלא קפיד רחמנא שיהיה לילו עמו, וא"כ קשה למה הוסיף יום אחד מדעתו.

ולכאורה יש להוכיח דהיה להם דין ישראל, דכבר הקשו המפ' בהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח:), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה, הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח:), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו עכ"ק, ועכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

אך י"ל, דהנה בספר בית האוצר (מערכת א' אות כ') כתב לתריך קושית המפ' הנ"ל, דהאיך שמרו האבות את השבת הא ב"נ ששבת חייב מיתה, די"ל דעשו מלאכה שאצל"ג, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף י'): ועכ"פ לענין מצות הב"נ דכתיב רק יום ולילה לא ישבתו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאצל"ג שפיר לא הוי שביתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלשאצל"ג פטור, א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאצל"ג, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבתו, אבל למ"ד דמלשאצל"ג חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאצל"ג, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאצל"ג דהלא חייבים על מלאכה שאצל"ג.

ובספר מעשה רוקח (פ' ויקהל פ"ב) כתב, דלכן ס"ל דמלשאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאמרינן במסכת חגיגה (דף י').

הואיל משה חג השבועות תשפ"א דף יג

*

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ב:), תניא, ר' נתן אומר בש"א שני זכרים ושתי נקיבות, ובה"א זכר ונקיבה, א"ר הונא מ"ט דר' נתן אליבא דב"ש, דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל, הבל ואחותו קין ואחותו, וכתיב כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין (אלמא תשלומין בעי ולא סגיא בלא שני זכרים ושתי נקיבות), ורבנן, אודיי הוא דקא מודית עיי"ש, ובספר שושן עדות עמ"ס עדיות (פ"א מ"ג אות ג) כתב, דזה תליא בפלוגתת חכמים וריב"ב אם אשה מצווה אפו"ר, דאי ס"ל דנשים מצוות אפו"ר שפיר יל"פ הא דאמרה חוה כי שת לי אלקים דהוא לשון תשלומין כיון דהיתה מחויבת להשלים ולהוליד עוד זכר לקיים מצות אפו"ר, משא"כ אי ס"ל דאין אשה מצווה על אפו"ר א"כ אין לפרש מ"ש כי שת מלשון תשלומין דהרי לא שייך לגבה ענין תשלומין כיון דפטורה מפו"ר, ועכצ"ל דאודיי הוא דקא מודית, ועפיי"ז כתב דגם לתנא דידן בפלוגתת ב"ש וב"ה י"ל נמי דנחלקו בזה, דב"ש סברי שני זכרים ילפי מחוה דאמרה כי שת וגו' דס"ל שלשון תשלומין הוא דאשה מצווה אפו"ר, וב"ה לא ילפי מינה משום דס"ל דאינה לשון תשלומין כיון דפטורה מפו"ר עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ג:), תניא, ר' אליעזר אומר, כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים, שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו וכו' עיי"ש, וכתב בספר אהל דוד (שם), דהא דאמרינן דמי שאינו עוסק בפריה ורביה הרי הוא כשופך דמים, הוא רק למאן דדריש סמוכין ויליף לה מדסמין ואתם פרו ורבו לשופך דם האדם וגו', משא"כ למאן דלא דריש סמוכין לדידיה לא אמרינן דהוי כשפיכת דמים, ולפי"ז כתב שם דב"נ דמצווה על שפיכות דמים, ה"ה דמצווה על פו"ר, כמש"כ התוס' במסכת חגיגה (דף ב:) ד"ה לא עכ"ד, וכ"כ בספר פרדס דוד (פרשת נח) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דה"ה נשים דמצווין על שפיכת דמים, ה"ה דמצווין על מצות פו"ר.

ובחידושי חת"ס (שס), ובהגהות מהר"ץ חיות במסכת יבמות (דף ד') כתבו, דזה אי דרשינן סמוכין בכל התורה או לא דרשינן, תליא בפלוגתת ר' יוחנן וריש לקיש הנ"ל, דר' יוחנן דס"ל מגילה מגילה ניתנה, ולא נאמרה בפעם אחת, והתחילה מימות אברהם אבינו, וכל משך הדורות ניתנה בפרקים, ולכן ל"ש למידרש סמוכין, משא"כ ר"ל דס"ל חתומה חתומה ניתנה שפיר דרשינן סמוכין כיון דניתנה בפעם אחת עכ"ד, וכ"כ בספר מרכבת משנה עה"ת (דף ר"ס), ובספר פני יצחק זוטא עמ"ס יומא (דף מ"ד), ובספר שארית בנימין עמ"ס ברכות (דף כ"א). עיי"ש.

ובספר בית האוצר (מערכת א' אות ב') כתב, דר"ע דס"ל כללות ופרטות נאמרו בסיני, ס"ל כמ"ד תורה חתומה ניתנה, וכל התורה כולה ניתנה בפעם אחת, ור' ישמעאל דס"ל כללות נאמרו בסיני ופרטות באוהל מועד ס"ל דתורה מגילה מגילה ניתנה ולא בפעם אחת עיי"ש.

*

ולפי"ז יבואר ההמשך של השלשה דברים שעשה משה, דכיון שמה הוסיף יום אחד מדעתו דדריש היום כמחר, ולכאורה קשה הא חזא דהקב"ה לא הקפיד אלילה דהיום קאמר ליה, ועכצ"ל דהיה להם תורת ב"נ דלילה הולך אחר היום וכמש"כ החת"ס, ולכאורה ממה שהאבות שמרו את השבת עכצ"ל דהיה להם דין ישראל, אך ז"א ד"ל דעשו מלאכה שאצל"ג וכנ"ל, וע"כ דדרשינן סמוכין.

וכיון דדרשינן סמוכין, א"כ ילפינן דכל מי שאינו עוסק בפו"ר כאלו שופך דמים, ולפי"ז י"ל דגם אשה מצווה על מצות פו"ר, ושפיר איכא למילף ממה שאמרה חוה כי שת לי וכו' דמצות פו"ר הוא בשני זכרים, וא"כ כבר קיים משה מצות פו"ר, ושפיר עשה במה שפירש מאשתו.

ומעתה דרשינן סמוכין, א"כ ס"ל דתורה חתומה ניתנה, וס"ל כר"ע דכללות ופרטות נאמרו בסיני, וא"כ לא היו בני ישראל יכולים לחזור מהקידושין, כיון דהקב"ה כבר נתן להם כל המנה, וא"כ היה להם תורת אשת איש, ולכן שפיר הוצרך משה לשבור הלוחות, כדי שלא ידונו כאשת איש ודו"ק.

ואיתא במדרש רבה (שמות פרשה מ"ג-א) בשעה שעשו ישראל אותו מעשה ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר הרף ממנו ואשמידם ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר זוכה לאלהים יחרם, מה עשה משה נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה הדבר דומה, לשר ששלח לקדש אשה עם הסרסור הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן כלומר שאלו היו רואין עונשן לא חטאו, ועוד אמר משה מוטב נידונין כשוגגין ואל יהו מזידין וכו' עיי"ש.

ובספר שפת אמת (פרשת בראשית), כתב, דלכאורה קשה, מפני מה הוצרך משרע"ה לשבור הלוחות, הא בלא"ה עדיין לא חלו הקידושין, דהרי קיי"ל במסכת קידושין (דף ת.), דאם אמר לה התקדשי לי במנה והיה מונה והולך ורצה אחד מהן לחזור אפילו בדינר האחרון הרשות בידו עיי"ש, וכיון דהקב"ה קידש את ישראל בנתינת התורה, א"כ כל כמה שלא קיבלו כל התורה אף אם כבר קיבלו הלוחות לא חלו עדיין הקידושין וכשסר לבם ונתחרטו דינם כפנויה עיי"ש.

אך י"ל דזה תליא בפלוגתת ר' ישמעאל ור"ע במסכת חגיגה (דף ג.), דר"י ס"ל כללות נאמרו בסיני (והרב דברים נאמרו סתומים בסיני שלא נתפרשו כל צרכן) ופרטות באוהל מועד (משווקים המשכן ודיבר עמו מעל הכפורת), ור"ע ס"ל כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו (פעם שנית וכל מה שנאמר כאן נאמר כאן ואעפ"י שלא נכתב) באוהל מועד, ונשתלשו בערבות מואב (מפי משה לישראל) וכו' עיי"ש, דלר"ע דס"ל כללות ופרטות כולם כאחת נאמרו למשה בסיני, הפירוש הוא דכל התרי"ג מצוות נכללו בעשרת הדברות שכולן כאחת בסיני נאמרו, א"כ בהר סיני כבר נתן להם הקב"ה כל המנה ולא היו יכולים לחזור, ולכן הוצרך משה לשבירת הלוחות כדי שלא ידונו כאשת איש, משא"כ לר"י דס"ל שלא נאמרו בסיני אלא הכללות בלבד, והפרטות נאמרו באוהל מועד, אכתי קשה למה הוצרך משה לשבורם, הלא בלא"ה לא ידונו כאשת איש, דהא עדיין היו יכולים לחזור.

ואיתא במסכת גיטין (דף ט.), א"ר יוחנן משום ר' בנאה, תורה מגילה מגילה ניתנה (כשנאמרה פרשה למשה היה כתובה ולבסוף ארבעים שנה כשנגמרו כל הפרשיות חיברן בנידין ותופרן), שנאמר אז אמרתי (כך אמר דוד אז אמרתי כשעוררו עלי שאול ודואג לפוסלני מלבוא בקהל והועד בבית המדרש עמוני ולא עמונית) הנה באתי (עכשיו באתי לכלל) במגילת ספר כתוב עלי (מאז ניתנה התורה הוזכרתי בה ואת שתי בנותיך הנמצאות בזכות דוד שעתיד לצאת מרות המואביה ונעמה העמונית אמו של רחבעם כתיב הכא הנמצאות וכתובי התם מצאתי דוד עברי אלמא מגילה אקרי משום דמתחילה נכתבה מגילת בראשית והדר מגילת נח והדר מגילת אברהם והיינו דקאמר במגילת אברהם כתוב עלי), ר"ש בן לקיש אומר, תורה חתומה ניתנה (לא נכתבה עד סוף ארבעים שנה לאחר שנאמרו כל הפרשיות כולן והנאמרות לו בשנה ראשונה ושניה היו סדורות לו על פה עד שכתבן), שנאמר לקוח את ספר התורה הזאת עיי"ש.

אורך כי ענייני ותהי לי לישועה: ובמדרש אורך כי ענייני בכפיית ההר עלינו, וצ"ב דמה זה ישועה לדוד.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ה), א"ר אבדימי בר חמא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגגיית (קובא שמטילין בה שכו), ואמר להם אם אתם מקבלין התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (שאם יזימין לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס), אמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש (מאהבת הנס שנעשה להם), דכתיב קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו כבר עיי"ש.

וכתבנו בהואיל משה פרשת קרח (אות ק"א), דזה אי איכא טענת מודעא או לא, תליא אי ב"נ מצווה בכל יחל או אינו מצווה, עפ"מש"כ בספר ארץ חמדה להמלבי"ם (פ' יתרו) לפרש המדרש עה"פ וישמע יתרו, הה"ד (משלי כ"ד-י) רעך ורע אביך אל תעזב, רעך זה הקב"ה כד"א למען אחי ורעי, ורע אביך זה אברהם שנאמר זרע אברהם אוהבי וכו' עיי"ש, עפ"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ה), ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה עליהם את ההר כגגיית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא עיי"ש, ויש לבאר הכוונה, דאיתא במסכת ב"ב (דף מ"ז), א"ר הונא תליוהו וזבין (מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקבל הדמים ואומר רוצה אני) זביניה זביני (ולא יוכל לחזור בו) וכו', ומייתי קרא מדתניא יקריב אותו מלמד שכופין אותו, יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו, הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה אילימא), דאי מהכא גמר אפילו תליוהו ויהיב נמי ליהוי מתנה דומיא דהתם ביקריב אותו וכו', ותירץ ר"י דכל דבר שהוא מחויב לעשות הוא כמו מכר, והכא הרי הוא מחויב להביא קרבן ולכך חשיב כתליוהו וזבין, משא"כ בכפיה שלא כדין, הוא כמו תליוהו ויהיב דלא הוי מתנה עיי"ש בתוס', ולפי"ז לכאורה בענין קבלת התורה הוי כמו תליוהו ויהיב, שהרי לא היה להם שום חיוב לקבל עליהם עול תורה ומצות, כי לא היו מחוייבים רק בז' מצות ב"נ, ושפיר היה בכך טענת אונס, אמנם להמבואר ביור"ד (ס' ר"ד ס"ב) דמצווה שקיבלו עליהם האבות עליהם ועל זרעם מחוייבים הבנים לקיים מדין נדר עיי"ש, וא"כ מאחר שאע"ה קיים כה"ת כולה עד שלא ניתנה, וקבלו על זרעו לאחריו כדכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת בתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ממילא כבר היה עליהם חוב לסבול עול תורה ומצות, וא"כ הגם שהיה קבלת התורה באונס, מ"מ כיון דהו"ל כדבר שמחוייבים לעשותו דלא חשיב כתליוהו וזבין דמהני ושוב אין בכך טענת אונס, וז"ש המדרש רעך ורע אביך אל תעזוב, רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם וכו', דמאחר שכבר קיבל אברהם את תורת ה' על כן את תורתו אל תעזבו ושוב אין בכך טענת מודעא עכ"ד.

ולכאורה י"ל דדברי המלבי"ם הנ"ל א"ש להדיעות דס"ל דב"נ מצווה על כל יחל, דאז י"ל דמאחר שנתחייבו לשמור דרך ה'

וקיום מצותיו מחמת קבלת אבותיהם שהוא כנדר, על כן חשיב כתליוהו וזבין, אך להדיעות דב"נ אינו בכל יחל ולא נתחייבו במצות מדין קבלת אבות, וא"כ הוי כפיה בדבר שלא היו מחוייבים, שוב נחשב כתליוהו ויהיב ושייך טענת מודעא, והאריכו האחרונים בדין זה אי ב"נ מצווה בכל יחל, עיין במל"מ ה' מלכים (פ"י ה"ז) ובמסכת ע"ז (דף ה') בגלה"ש על התוס' ד"ה מנין עיי"ש.

ובספר יציב פתגם (פרשת בשלח) כתב הטעם דב"נ אינו מצווה על הנדרים ושבועות, דכתיב לכל אשר יבטא האדם בשבועה, ואמרינן אתם קרויים אדם ולא עכו"ם קרויים אדם עכ"ד, ועיין בשיטה מקובצת מסכת כריתות (דף ו' אות כ"ד) דלא מחלקינן היכא דכתיב אדם להיכא דכתיב האדם, ואף היכא דכתיב האדם ממעטינן עכו"ם, וכן הוא שיטת רש"י במסכת סנהדרין (דף נ"ט).

ולכאורה יש להביא ראיה דעכו"ם אינם קרויים אדם, דאיתא במסכת סוכה (דף כ"ט) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל') דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק, וכתב בספר ישמח משה (פרשת בראשית) לתרץ, לפי שיטת ספר יראים (סי' תכ"ב) מובא במג"א (ס' תרל"ז סק"ג) דאף דאמרינן גזול עכו"ם מותר עכ"ז לא הוי לך, לפי"ז י"ל דבעינן הקרא לך, היכא דגזול הד' מינים מעכו"ם, דמצהב"ע לא הוי כיון דגזול עכו"ם מותר, ועכ"ז אינו יוצא משום דל"ה לך עיי"ש, ובספר פתח האהל ערך הריגה (דף כ"ג מדפ"ס) כתב, דזה אי גזול עכו"ם אסור או מותר, תליא אי אמרינן דעכו"ם קרויין אדם או לא, דלמאן דס"ל במסכת סנהדרין (דף נ"ט) דעכו"ם קרויין אדם או אמרינן דגזול עכו"ם אסור, ולמאן דס"ל במסכת יבמות (דף ס"א) דאינם קרויין אדם או אמרינן דגזול עכו"ם מותר עיי"ש, ועיין בספר בנין דוד פרשת מקץ (אות נ"ח).

אך בספר ים התלמוד עמ"ס ב"ק (דף ס"ז) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, ד"ל דהקרא אתא לספק גזל, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ונודע מש"כ החו"ד (קונטרס בית הספק) דהרמב"ם הוציא דינו דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא ממסכת סוטה (דף כ"ט), ושם מבואר דהתורה לא דיברה רק מוודאי ולא מספק, וא"כ שאני בין היכא דכתיב קום ועשה לשוב ואל תעשה, דבכל לאוין משמעות הקרא איסור וודאי לא תאכל אבל ספק יאכל, ובקום ועשה הוא להיפוך, דעשיית המצוה יהיה בסוג וודאי ולא בסוג ספק, ולפי"ז במ"ע מודה הרמב"ם דספיקא לחומרא עכ"ד, וא"כ הו"א דיוצא בספק גזל, דמצוה הבאה בעבירה ליכא כיון דבספיקא אזלינן לקולא, ולכן צריך קרא דלכם דבעינן שיהא ודאי שלו ובספק גזל אין יוצאין עיי"ש, אמנם זה א"ש לשיטת הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא לקולא, משא"כ לשיטת הרשב"א דספיקא דאורייתא לחומרא ל"ש לתרץ כן.

ואיתא במסכת שבת (דף ג"ז) אמר רב, רבי דאמי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דרוד, כתיב (שמואל ב-יב) ואת אשתו לקחת לך לאשה, לקוחין יש לך בה (קדושין תופסת בה שאינה אשת איש), דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו (על תנאי שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו), שנאמר (שמואל א-יז) ואת עשרת חריצי חלב האלה תביא לשר האלף, ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח, מאי ערובתם, תני רב יוסף דברים המעורבין בינו לבינה (היינו קידושין תקח תבטל ע"י גט שתביא להם מן המלחמה) עיי"ש.

והקשו המפ' מהא דאיתא במסכת גיטין (דף צ"ג), בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר כי מצא בה ערות דבר (ולא כתוב דבר ערוה, ש"מ דחכי קאמר או ערוה או שאר דבר סרחון) עיי"ש, ולפי"ז הקשו המפ' דא"כ לא מהני הגט שנתן אוריה כלל, כיון דהתם לא היה שום ערות דבר, ואיך נשאה דוד לאשה עכ"ק.

ובספר חידוד ופלפול (אות י"ו) כתב לתרץ, דהנה התוס' (ס"ט) ד"ה מה, מביאין קושית הירושלמי, דאי אין מגרשין אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, א"כ למה איצטרין קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל דבלא"ה אסורה לו משום סוטתו עכ"ק, אך י"ל לפימש"כ הפנ"י דבית שמאי ס"ל דכשמגרשה בעל כרחה אז לא מהני אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, משא"כ מדעתה גם בית שמאי ס"ל דאפשר לגרשה אפילו בלי דבר ערוה עכ"ד, ולפי"ז שפיר נשא דוד את בת שבע, כיון דאוריה גירש את בת שבע מדעתה, דבשעת מלחמה היה, ושפיר אמרינן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה עיי"ש.

אך לפימש"כ הפנ"י (בפתיחה למסכת כתובות) לתרץ קושית הירושלמי הנ"ל, דלכן צריכין קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, היכא דטען פתח פתוח מצאתי, דאיתא במסכת כתובות (דף ט"ז), אמר ר' אלעזר, האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו, וקיי"ל דפתח פתוח כשני עדים דמי, א"כ יש לאוקמי הקרא בהכי, כדמשמע לכאורה להדיא דבהכי איירי פשטא דקרא, דכתיב כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר, דלכאורה האי ובעלה היינו ביאה ראשונה, דבביאה ראשונה ע"י ביאה זאת לא מצאה חן בעיניו דייקא משום דמצא בה ערות דבר, והיינו שנמצאת בעולה ע"י שמצא פתח פתוח, דצריך ליתן לה גט, כדקיי"ל דנאמן לאוסרה עליו, וא"כ איצטרין קרא למימר שאם היתה לאיש אחר ואומר שמצאה בתולה שלימה, וממילא הו"א שמותרת לחזור לראשון, דאיגלאי מילתא דהראשון לא היה בקי בפ"פ, איצטרין קרא דאפי"ה אסורה לחזור לראשון, דנהי דאיסור סוטה ליכא, אפי"ה איסור מחזיר גרושתו איכא, ולכן צריך קרא לאסור גרושתו.

אך הגמרא בכתובות (ס"ט) פריך ואמאי צריך לגרשה, והא הוי ספק ספיקא, ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ואת"ל תחתיו ספק באונס ספק ברצון, ומשני לא צריכא אלא באשת כהן, ואב"א באשת ישראל, וכגון דקביל בה אבוה קידושין פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, דלא הוי רק חדא ספיקא עיי"ש, ולפי"ז ע"כ אי אפשר לאוקמי קרא בכה"ג ובאשת כהן, דא"כ אכתי אמאי איצטרין קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל משום איסור גרושה לכהן, וא"כ אי איכא לאוקמי קרא בטענה דפ"פ, היינו דוקא בקידשה פחותה מבת ג' ובאשת ישראל עיי"ש, ולפי"ז אינו מוכח כלל החילוק לחלק בין היכא דגרשה מדעתה או דגרשה בע"כ, ואף מדעתה לא יגרש א"כ מצא בה דבר ערוה, והדקל"ד היאך נשא דוד את בת שבע כיון דגט דאוריה לא הוי גט.

אך האור חדש בפתיחה למסכת קידושין (אות י"ג ואות י"ד) כתב להעיר על תירוצו של הפנ"י, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא ורק מדרבנן לחומרא, א"כ איך יאמר דהקרא מיירי בטוען פ"פ מצאתי, הלא עכ"פ אף בשקידשה פחותה מבת ג' אכתי איכא ספק אחד (אף דליכא ס"ס), דהיינו ספק אונס ספק רצון, וספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ואינה אסורה עליו, ואיך נאמר דהקרא מיירי בכה"ג, ואיך לומר דהקרא מיירי באשת כהן וקידשה בפחותה מבת ג' דליכא אפילו ספק אחד, דא"כ הרי בלא"ה אסורה עליו משום גרושה לכהן עכ"ד.

ולפי"ז אי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא ושפיר י"ל כתירוץ הפנ"י דצריכין קרא היכא דטען פתח פתוח מצאתי, ואינו מוכרח כלל לחלק היכי דגרשה מדעתה להיכי שגירשה בעל כרחה, ממילא חטא דוד בבת שבע כיון דגט דאוריה לא הוי גט, אבל אי ס"ל דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, ונסתר תירוצו של הפנ"י הנ"ל, וע"כ דמוכרחין לחלק בין מדעתה לבעל כרחה, ולפי"ז י"ל דהגט דאוריה הוי גט מעליא, ושפיר נשא דוד את בת שבע.

ולפי"ז מבואר המדרש, אודך כי עניתני בכפיית ההר עלינו, ואע"ג דקבלת התורה היתה ע"י כפייה ליכא טענת מודעא, דמאחר שנתחייבו לשמור דרך ה' וקיום מצותיו מחמת קבלת אבותיהם שהוא כנדר, ומינה דב"נ מצווה על כל יחל, דעכו"ם נקראים אדם, ולכאורה מקרא דלכם מוכח דאינם קרויין אדם, וע"כ דהקרא אתיא לספק גזל, ומינה דספיקא דאורייתא לקולא, ולפי"ז נסתר תירוצו של הפנ"י הנ"ל, וע"כ דמוכרחין לחלק בין מדעתה לבעל כרחה, ולפי"ז י"ל דהגט דאוריה הוי גט מעליא, ושפיר נשא דוד את בת שבע, ולכן אמר דוד ויהי לי לישועה ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com